

1. Το χωριό Πρόσουμνα και η γύρω του περιοχή όπου διεξάγεται η αρχαιολογική έρευνα.

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η επιφανειακή έρευνα, ως αρχαιολογική μέθοδος με σκοπό τη μελέτη των συμβάντων σε μια ορισμένη περιοχή, άρχισε στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '70. Από τότε, τέτοιου είδους έρευνες έχουν καταστεί δημοφιλείς, όχι μόνο επειδή κοστίζουν λιγότερο σε σύγκριση με τις ανασκαφές, αλλά κυρίως επειδή σήμερα βλέπουμε ότι οι ανασκαφές δίνουν απάντηση μόνο σε ένα ορισμένο τύπο ερωτημάτων, και γι' αυτό είναι αναγκαίο να συμπληρώνονται με ολοκληρωμένες μελέτες του αρχαίου όσα και του νεότερου φυσικού περιβάλλοντος.

Η «Επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα στις περιοχές Μπερμπάτι και Λίμνες» (Berbati-Limnes Archeological Survey) είναι η πρώτη του είδους που έγινε στην Ελλάδα υπό την αιγιάδα του Σουηδικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών. Η συγγραφέας του παρόντος κειμένου, εκτός του ότι πήρε την πρωτοβουλία για την έρευνα αυτή, είναι επίσης επικεφαλής της ερευνητικής αποστολής. Επιπόπτια έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τρεις αποστολές κατά τα έτη 1988-1990 στην Αργολίδα, όπου Σουηδοί αρχαιολόγοι εργάζονται από το 1935. Η περιοχή που ερευνάται είναι στην τοποθεσία Μπερμπάτι, γύρω από ένα χωριό που σήμερα λέγεται Πρόσουμνα (Εικ. 1), και στο βουνό ανατολικά της κοιλάδας, γύρω από το χωριό Λίμνες (Εικ. 2). Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια περιοχή που βρίσκεται ανατολικά των Μυκηνών (Εικ. 3).

Η τοποθεσία είναι μακριά από τους συγκοινωνιακούς κόμβους, και όσον αφορά το πρότυπο καλλιέργειας επικρατεί ο παραδοσιακός χαρακτήρας με ελαιόδεντρα, καπνό και σιτηρά, ενώ στην εύφορη πεδιάδα της Αργολίδας καλλιεργούνται κυρίως πορτοκαλιές.

Το ερευνητικό πρόγραμμα έχει χρηματοδοτηθεί από το Ανθρωπιστικό - Κοινωνικό - Επιστημονικό Κέντρο Ερευνών, το Ίδρυμα Ιωσήφ Ανέρ, το Ίδρυμα Μάρκου και Αμαλίας Βάλεμπεργ, το Βασιλικό Ίδρυμα Υποτροφιών και το Ίδρυμα Ερίκου και Λύης Φλιπσον.

Μπέριτ Ουέλλς

Υφηγήτρια, Υποδιευθύντρια του Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών

Ο σκοπός της έρευνας

Κατά το δεύτερο ήμισυ της Β χιλιετίας π.Χ., ο Αργολίδας ήταν κέντρο του Μυκηναϊκού πολιτισμού, που χαρακτηρίζεται από ένα ιεραρχικό κοινωνικό σύστημα με επίκεντρο τις Μυκήνες, στις οποίες συγκεντρώνονταν η πολιτική, οικονομική και θρησκευτική δύναμη. Άλλα ποια ήταν η εικόνα εξω από τα καλώς οχυρώμένα βασίλεια; Ποια στάση κράτησαν οι Μυκήνες έναντι των περιοχών που βρίσκονταν πίσω από τα βουνά;

Η ομάδα μας οργάνωσε την αναζήτηση της διασχιρικής κατοικήσης και χρήσης του τόπου από την αρχαιότητα ώς τις μέρες μας. Θέλαμε να δούμε πώς εκμεταλλεύτηκαν οι άνθρωποι την περιοχή για τους σκοπούς τους και πώς προσαρμόστηκαν στους όρους που θέτει η φύση.

Σκοπός μας δηλαδή ήταν μια ολοκληρωμένη μελέτη του ανθρώπου στο φυσικό του περιβάλλον.

Πώς πραγματοποιήθηκε η έρευνα

Το πεδίο έρευνας είναι βραχώδες, σε έκταση 60 τ. χλμ., κατάφυτο ως επί το πλείστον με αιγαθώδη. Παρ' όλα αυτά, κατέστη δυνατό να έρευνηθεί εντατικά σχεδόν το ίμιο της επιφάνειας. Αυτό σημαίνει ότι κυριολεκτικά χτενίσαμε την περιοχή, αφού τηρήθηκε μεταξύ των αρχαιολογών απόσταση 10-15 μέτρων στην αναζήτηση στρεβών και μη αρχαιών. Όλα τα αρχαιολογικά ευρήματα καταμετρήθηκαν και έγινε περισυλλογή των υλικών που θα μπορούσαν να μας πληροφορήσει για το πώς και πότε το κάθε τμήμα της περιοχής χρησιμοποιήθηκε. Επίσης σημειώθηκε ο χαρακτήρας του εδάφους, τη δυνατότητά του για καλλιέργεια και το είδος καλλιέργειας που εί-

χε πραγματοποιήθει. Οι διαυτάσεις των ερευνηθέντων χώρων καταγράφηκαν σε χάρτες και έντυπα ειδικά μελετημένα για γεωργίες αυτού του είδους. Τα μέρη διόπι ουπήργεια πληθώρα αρχαιολογικών υλικών αρχειοθετήθηκαν χωριστά. Μετά από κάθε αποστολή γινόταν καταγραφή και αερολόγηση των ευρημάτων – κατά 95% κεραμική – στο αρχαιολογικό μουσείο του Ναυπλίου. Μια προκαταρκτική αναφορά πάνω στις εργασίες της πρώτης αποστολής έκδοθηκε το 1990 από το Σουηδικό Ινστιτούτο Αθηνών (Μπέριτ Ουέλλς, Κουρτίς Ράνελς και Έμπερχαρτ Ζάγκερ: *H αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή Μπερμπάτη-Λίμνες*).

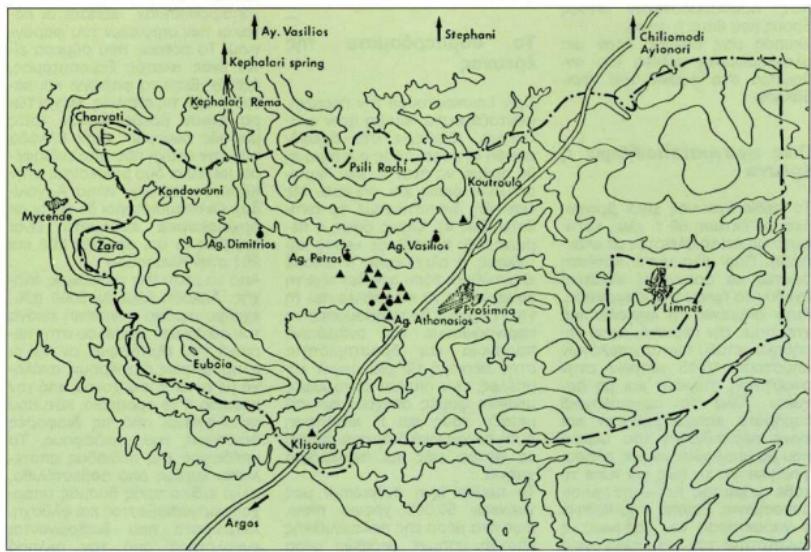
υπούριο φέρει από την πειδιάδα της Αργολίδας στην κοιλάδα του Μπερμπάτιου. (Χώρος αρχαιολογικών ευρημάτων 600, Εικ. 4). Στις βορειοδυτικές πλαγιές βρέθηκαν απλά εργαλεία από πυριτόλιθο που τα έχασαν κάποιοι κυνηγοί. Τέσσαρα ευρήματα δειχνούν καθαρά πόσο αναγκαίο είναι να εξέταστε το έδαφος όλης της περιοχής. Χωρίς την εντατική επιφανειακή έρευνα δεν θα γνωρίζαμε τίποτα για τους ανθρώπους και τις μετακινήσεις τους εκεί όπου διάλεξαν να εγκατασταθούν.

Για πρώτη φορά βρίσκουμε οικισμούς στην περιοχή κατά τη μεσοιλική εποχή, αυτή τη φορά μέσα στο ίδιο το φαράγγι (200 και 201) (Εικ. 4). Τα ευρήματα είναι χλιδάδες εργαλεία από πυριτόλιθο, που κατασκευάσαν και χρησιμοποίησαν κάποτε οι κάτοικοι των σημερινών του φαραγγιού. Το ποτάμι που σήμερα είναι ένας πλατύς Ερροπόταμος, έχει ξεχωρίσει το φαράγγι και κατατρέψει τις σπηλιές. Μέχρι τώρα έχουν βρεθεί μόνον τρεις μοφέρδιοι οικισμών στην Ελλάδα από την εποχή που μας ενδιαφέρει (οι άλλοι δύο βρίσκονται στην Κερκυρα και την νότια Αργολίδα). Οι πλουσιότεροι δε τότινοι σε αρχαιολογικά ευρήματα είναι ακριβώς οι υπ. αριθμούς 200 και 201 στην Κλεισούρα.

Από τα μέσα της νεολιθικής εποχής, δηλαδή περί το 5000 π.Χ., έχουμε μια πιο συνεκτική εικόνα του οικιστικού μοντέλου στην περιοχή που εξετάσαμε, αν και οι πιληροφορίες διαφέρουν, ανάλογα με το αν προέρχονται από την κοιλάδα ή το οροπέδιο, κάτι που αποιλογείται από τις διαφορές ποιότητας του υπεδάφους. Το υπέδαφος της πεδιάδας αποτελείται κυρίως από αισβεστόλιθο, αλλά ειδικά προς δυσμάς υπάρχουν αργιλάσβετος και φλύση, πιετρώματα που διαβρώνονται ευκολότερα από τον σκληρό αισβεστόλιθο· εδώ οι εφαρμένοι

2. Το χωριό Λίμνες και η γύρω του περιοχή.

3. Χάρτης της περιοχής, στην οποία εκτείνεται η αρχαιολογική επιφανειακή έρευνα. Σημειώνονται οι δρόμοι.

πλέον ποταμοί έχουν δημιουργήσει βαθιά φαράγγια. Η περιοχή των Λιμνών είναι κακοτράχαλη και πετρώδης, γι' αυτό πρέπει να θεωρείται μη προσδοκόφορα όσον αφορά τη γεωργική εκμετάλλευση. Η γεωμορφολογική ανάπτυξη της περιοχής καθορίζει το βαθμό διατήρησης των αρχαιολογικών ευρημάτων, τα οποία διατηρούνται στον αισθετισμό, αλλά διαβρώνονται σταν έρθουν σε επαφή με μαλακότερα πετρώματα.

Για τις επόμενες επτά χιλιετίες μπορούμε να ορίσουμε το οικιστικό μοντέλο της περιοχής μέσα από διαδοχικές χρονικές περιόδους επέκτασης και συρρίκνωσης. Άλλοτε δηλαδή υπήρχαν μεγάλοι οικισμοί, μάλλον μικροί, σκορπισμένοι σε όλη την περιοχή, άλλοτε πάλι φαίνεται ότι ο λιγοστός πληθυσμός συναθροίζεται υπό μορφή κοινότητας.

Στη συνέχεια δεν θα γίνει χρονολογική παρουσίαση της σεξλίξης, αλλά θα υπογραμμιστούν μερικά

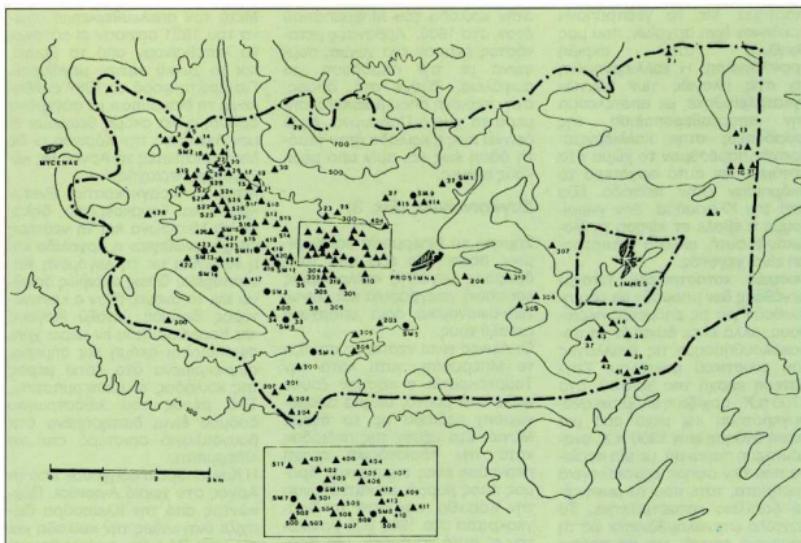
φαινόμενα που δείχνουν την αναγκαιότητα παρόμοιων μελετών που περιλαμβάνουν ολόκληρες περιφέρειες. Το πρώτο παραδείγμα δείχνει τι συμβαίνει σταν ο ανθρώπος και η φύση δεν βρίσκονται σε αρμονία μεταξύ τους. Το δεύτερο, ποιες πληροφορίες μπορεί να δώσει μια έρευνα σαν τη δική μας, όσον αφορά στην επικοινωνία των ανθρώπων, τόσο στην αρχαιότητα όσο και σε νεότερες εποχές.

Ο άνθρωπος στο φυσικό του περιβάλλον

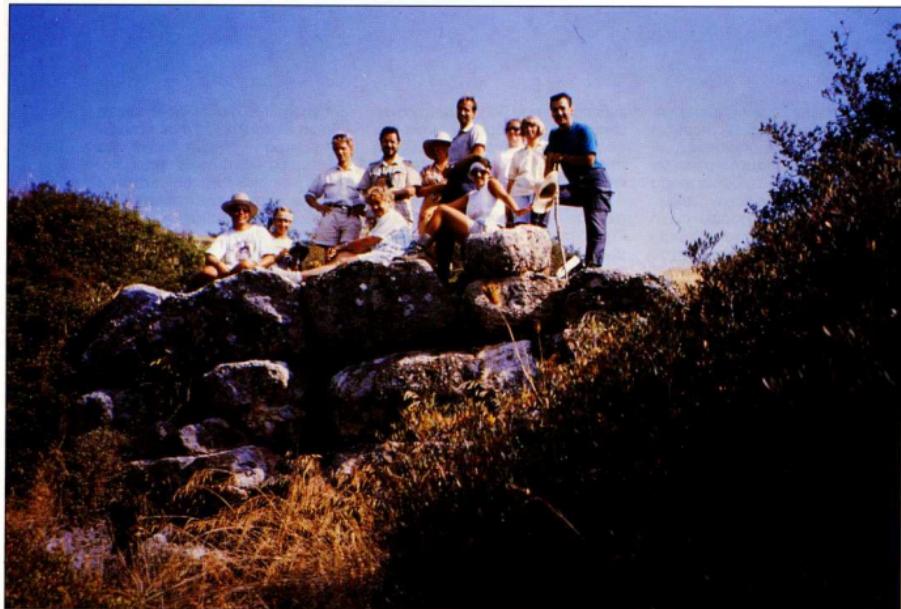
Η ύστερη νεολιθική και η πρώιμη εποχή του χαλκού χαρακτηρίζονται από την επέκταση ενός ή δύο οικισμών σε κεντρικά και δυτικά μέρη της κοιλάδας του Μπερμπιτάου, όπου οι συνθήκες καλλιέργειας είναι καλύτερες. Ειδικότερα, καλλιεργείται η γύρω γη, οι υπώρειες των βουνών και μικρές γύνιμες εκτάσεις επάνω στα βουνά. Με άλλα λόγια, η γύ-

ρω γη καλλιεργείται όπως και τα εδάφη στις πλαγιές των βουνών ή τα μικρά μέρη στα βουνά, για να συμπληρώνουν δε τους πόρους επιβίωσης οι κατοικοί ασχολούνται με την κτηνοτροφία κατσικών και προβάτων. Αυτή η επέκταση συνεχίζεται περίπου για μία χιλιετία. Ο αριθμός των οικισμών αυξάνει ανάλογα με την ανάκτη νέων καλλιεργήσιμων εδαφών. Για τα τέλη της τρίτης χιλιετίας δεν, υπάρχουν αρχαιολογικά τεκμήρια, που να μαρτυρούν πάρουσια ανθρώπων στην περιοχή. Αυτή η κατάσταση διαρκεί σχεδόν πεντακόσια χρόνια. Τι συνέβη;

Ο συνδελέφορς γεωλόγος, ο οποίος σε όλη τη δεκαετία του '80 ερευνούσε τη γεωμορφολογική εξέλιξη της Αργολίδας, συνεπέραν ότι κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα έλαβε χώρα μια μεγάλη καταστροφική διάβρωση του εδάφους: προσχώματα πάχους πέντε μέτρων σκέπασαν την πεδιάδα της Αργολίδας, σε μικρό πιθανώς χρονικό

4. Χάρτης με τα σημεία όπου έχουν βρεθεί αρχαιολογικά λειψάνα.

5. Ο αρχαίος δρόμος με τη γέφυρα.

διάστημα. Με τα γεωτρύπανα βρέθηκαν όχην αρχαίων, που μας βιοτίζουν στην ακριβή χρονολόγηση. Η καλλιεργημένη γη στις πλαγιές των βουνών εγκαταλείφθηκε, με αποτέλεσμα την αποσταθεροποίηση της ισορροπίας στην καλλιεργεία. Βροχές παρέσυραν το χώμα στα ποτάμια, και αυτά αργότερα το σκόρπισαν στην πεδιάδα έξω από την Κλεισούρα. Δεν γνωρίζουμε τι έβαλε σε κίνηση τη διαδικασία αυτή, αλλά η καταστροφή είναι γεγονός.

Φυσικές καταστροφές, τέτοιου μεγέθους δεν μπορούν να τεκμηριωθούν για τις επόμενες περιόδους, αλλά είναι δυνατόν να παρακολουθήσουμε τις εναλλαγές του οικιστικού μοντέλου. Στην ύστερη εποχή του χαλκού, στα 1700 π.Χ., αρχίζει η επόμενη ανασυγκρότηση και μετά από μια σαφή άνθηση στα 1300 π.Χ. ανακαμπτεί η παρακαμή, με μία περίοδο που δεν άφησε αρχαιολογικά ευρήματα, τόπει που το μικραϊκό βασίλειο καταστράφηκε. Το μοντέλο επαναλαμβάνεται ώς τη σημερινή εποχή, και θα πρέπει να μην υπήρχε πολύς πληθυσμός

στην κοιλάδα του Μπερμπατού όταν, στα 1600, Αρβανίτες μετανάστες έχτισαν ένα χωριό, σύμφωνα με την παράδοση για ασφάλεια, διπλά στο δάσος, στην περιοχή όπου βρίσκεται σήμερα το χωριό Πρόσουμνα. Αυτό δείχνει πως η κοιλάδα ήταν γειμάτη δάση έως και πριν από μερικούς αιώνες.

Συγκοινωνίες (Εικ. 3)

Σήμερα το Μπερμπάτι και οι Λίμνες βρίσκονται έξω από τους δρόμους μεγάλων κυκλοφοριών και σαφή γεωγραφικά και κοινωνικο-οικονομικά όρια υπάρχουν μεταξύ τους.

Οι λίμνες είναι νεότερες απ' ό,τι το Μπερμπάτι, γιατί κατά την Τουρκοκρατία ο κόδιμος ζόύσε ψηλά στο βουνό, σε μια απομονωμένη πεδιάδα με το όνομα Μυγιό. Στο μέσον της πεδιάδας κατά την προϊστορική εποχή περνούσε ένας σημαντικός δρόμος προς βορρά, με κατεύθυνση την Κορίνθο, και κατά τη Φραγκοκρατία στα 1200 μ.Χ. βρισκόταν σ' αυτό το σημείο μια φράγκικη προφυλακή της Κορίνθου.

Μετά τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821 άρχισαν οι κάτοικοι να κατεβαίνουν από το βουνό, και το χωριό Λίμνες μεγάλωσε. Για πρώτη φορά το 1967 ενώθηκε με το Μπερμπάτι με σύγχρονο δρόμο, αλλά ακόμη θεωρούν οι μεν Λιμνιάτες την Κορίνθο οι δε Μπερμπατώτες την Αργος ως κέντρο της περιοχής.

Κατά τη Φραγκοκρατία, Ενετοκρατία και Τουρκοκρατία, δήλαδή το Μεσαίωνα και τη νεότερη εποχή, ενώθηκαν η Αργολίδα και η Κορινθία με τη λεγόνευη Κοντοπορεία. Ωπώς ακριβώς δηλώνει και το ονόμα, ήταν ο κοντινότερος δρόμος μεταξύ Άργους και Κορίνθου, που εν μέρει χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα, συγκεκριμένα στο κάτω μέρος της κοιλάδας του Μπερμπατού. Ένα μέρος του λιθόδροτου δρόμου είναι διατηρημένο στη βουνοπλάγια αριστερά από το Μπερμπάτι.

Η Κοντοπορεία οδηγούσε από το Αργος στο χωριό Αγιονόρι. Περνώντας από την Κλεισούρα διέσχιξε διασημών την κοιλάδα και συνέχισε ΒΑ πάνω από το βουνό. Από εκεί συνέχισε βόρεια, μέσω

6. Μέσω της Κλεισούρας περνά δρόμος, κάτω από μια πλαγιά της Ψηλής Ράχης.

ενός ακόμη φαραγγιού προς την Κόρινθο. Καθώς οι δρόμοι στην σημερινή εποχή κατασκευάζονται, με τη βοηθεία των μηχανών, σχεδόν όπου θέλει ο άνθρωπος, πρέπει να προσέξουμε, η έρευνα μας, όσουν αφορά τους δρόμους στην αρχαιότητα, να στραφεί σε μέρη όπου η μορφολογία του εδάφους καθιστούσε δυνατή τη στρωση δρόμων. Γι' αυτό είναι εν μέρει δυνατό να γνωρίζουμε από πού περνούσαν οι δρόμοι και να συμπληρώνουμε την εικόνα με αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία μας επιτρέπουν να αναπτυσσόμαστε τους αρχαίους συγκοινωνιακούς κόμβους.

Μετά από επιτόπιες έρευνες ενός ήταν Εξάθαρος ότι η κοιλάδα του Μπερμπατίου και η περιοχή των Λιμνών, από τη νεολιθική αge πηγή πρόσφατη εποχή, δεν ήταν ποτέ στο περιθώριο, όπως μοάζει να είναι σήμερα. Ωστόσο, ο ρόλος τους ως κέντρων, διαφοροποιείται ανάλογα με τον ροή της ιστορίας θα ήταν ίμως λαδος, να επιπλέει ότι συμπίπτει με περιόδους έντονης αξιοποίησης της κάθε περιοχής. Ως παράδειγμα μπορούμε να

αναφέρουμε την πρωτοβυζαντινή εποχή, όταν στην κοιλάδα υπήρχε σύμπλεγμα αγροκτημάτων με διάφορες δραστηριότητες, όπως η παραγωγή ελαιόλαδου, χειροτεχνία κτλ., συγκεντρωμένες και χωροθετημένες σε διαφορετικές περιοχές του συμπλέγματος αυτού. Ομως, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι η Ρωμαϊκή εποχή θαλάσσιων άλλες περιοχές εκτός από εκείνη του Αργούς. Με άλλα λόγια, δεν μπορούμε να δούμε αν δρόμοι διέσχιζαν την περιοχή τον 3ο και 4ο αι. μ.Χ.

Εκτός του πιο πάνω παραδείγματος, μπορούμε να ξεχωρίσουμε ακόμη τρεις περιπτώσεις, στις οποίες η ερευνθείσα έκταση αποτελούσε προσαρτήμένο μέρος της ευρύτερης γύρω περιοχής. Από την ύστερη νεολιθική έως και την πρώιμη εποχή του χαλκού, οι περιοχές που κατέγραψαν δείχνουν, χάρη στο πλούσιο αρχαιολογικό υλικό εκείνης της εποχής, ότι πολλοί από τους δρόμους ακόμη και σήμερα είναι σημαντικοί για την περιοχή και βρίσκονται σε χρήση. Αυτό ισχύει κατ' αρχήν για

τον σύγχρονο δρόμο που διασχίζει την Κλεισούρα, και τον δρόμο που οδηγεί διά μέσου της κοιλάδας του Μυγιό και φτάνει ψηλά στα βορειοανατολικά. Στα νοτιοανατολικά, δυτικά των Λιμνών, υπήρχε άλλος δρόμος, ο οποίος κατά την Τσουρκοκρατία λιθοστρώθηκε και διατηρείται ακόμη στη βόρεια πλευρά του όρους Βίγλιζα και δυτικά της εξεταζόμενης περιοχής, στα βόρεια του σύγχρονου χωριού Μιλέα. Μια γυναικία περίπου 30 ετών θυμάται πως μαζί με τον παπού της, στην παιδική της ηλικία, ήπιευσαν σε δρόμο προς δυσμάς. Φυσικά στα ορεινά αυτά μέρη χρησιμοποιούνταν για τις μεταφορές τετράποδα. Οι δύο τελευταίοι δρόμοι βρίσκονται σε χρήση και κατά τη μυκηναϊκή εποχή, όποτε προστέθησαν και άλλοι δρόμοι. Στα βορειοδυτικά φτιάχνεται – κατά πάσα πιθανότητα στα 1330 π.Χ. – ένας εντυπωσιακός δρόμος με γέφυρες (Εικ. 5) και υπόγειες στοές, ο οποίος οδηγεί από τις Μυκήνες προς το Μπερμπάτι. Αμέωνς ίμως βορείως ενός σημαίνοντος οικισμού της ίδιας

εποχής (Χώρος ευρέσεων αντικεμένων 14, Εικ. 4) ορίζουν τα ίχνη του και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ακριβώς τη συνέχειά του. Μια πιθανότητα είναι ότι συνέχιξε βόρεια, πάνω από το βουνό που χωρίζει την Αργολίδα από την Κορινθία, καθέφανε σ' ένα χωρίο που σήμερα ονομάζεται Άγιος Βασιλεύος. Υπάρχει και η άλλη διαταρτόπτητα, να διασταυρώνοταν με το μεγάλο φαράγγι Κεφαλάρι, στη συνέχεις παράλληλα με το βουνό βόρεια της κουλάδας και να τραβούσε βορειοανατολικά προς το Αγιονόρι. Πιστεύουμε ότι η πρώτη ειδοχή είναι η σωστή, καθώς από την Ψηλή Ράχη, στα βόρεια, μπορούμε να ξεχωρίσουμε πυκνή σειρά θαμνοποιών, που ακολουθούν το Κεφαλάρι προς το βόραρι. Μονάχα ένας μεγάλος αριθμός λίθων, που συγκεντρώνουν την υγρασία στο έδαφος, θα μπορούσε να δημιουργήσει τέτοια ίχνη στη φύση, ανάλογα με τα ίχνη που έχουν αφήσει αρχαίες τάρατσες. Ο χώροι με πλούσιο αρχαιολογικό υλικό στο βάθος της κουλάδας και στις δυτικές πλαγιές προϋποθέτουν την υπάρχη δρόμων, και είναι πιθανόν ότι μέρος των δρόμων, που σήμερα διασχίζουν την περιοχή, βρίσινον επανά σε αρχαίο οδόυσ. Το τρίτο παράδειγμα είναι από την κλασική εποχή ή τον 4ο και 3ο αι. π.Χ. Στις Λίμνες, δυτικά του χωριού, χρησιμοποιείται ο παλαιός δρόμος επάνω στο βουνό Βέγλια, επί του οποίου, στην αριστερή πλαγιά, στρώνεται ένας καινούργιος. Ο δρόμος μέσω της Κλεισούρας βρισκόταν σε λειτουργία και συνέχιξε πιθανότατα, θώας και σήμερα, βορειοανατολικά πάνω από την κουλάδα, περνώντας κάτω από μια πλαγιά της Ψηλής Ράχης, όπου και ξήστηκε ένα υψηλό (Εικ. 6). Πιθανώς ο δρόμος να συνέχιξε στην ίδια κατεύθυνση όπως η Κοντοπορεία, επειδή διπλά της, στα βορειοανατολικά, εντοπίστηκαν ευρήματα της κλασικής εποχής. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα διαπιστώνουμε ότι ένας δρόμος υπήρχε, σε υψόμετρο 300 μέτρων, κατά μηκούς του οποίου βρίσκονταν αργοκτήματα της κλασικής περιόδου.

Ουσον αφορά τον κλασικό δρόμο, που οδηγεί από νοτιοδυτικά προς βορειοανατολικά μέσω της

κουλάδας και τον οποίο διαδέχεται η Κοντοπορεία, γεννάται πρόβλημα ταύτισης: Υπάρχει δηλαδή μια αρχαία Κοντοπορεία, η οποία αλλοτε θεωρείται ως ο κοντινότερος δρόμος μεταξύ Αργούσας και Κορινθίου και άλλοτε ως δρόμος αποκοινωτικά για πεζούς. Αυτό εξαρτάται από την έννοια που δινεται στο πρότυπο συνθετικού της λέξης (κοντό): μπορεί δηλαδή να σημαίνει κοντά ή μπαστούνι. Δεν γνωρίζουμε δηλαδή αν κοντοπορεία σημαίνει ο κοντινότερος δρόμος ή δρόμος, για το πέρασμα του οποίου χρειάζεται μπαστούνι.

Η Κοντοπορεία σημειώνεται δύο φορές σε αρχαίες γραπτές πηγές. Ο Πολύβιος, που έζησε το δεύτερα αιώνα π.Χ., γράφει ότι ο δρόμος περνά δίπλα από τη Μυκήνες (XVI 16, 4), και ο Αθηναίος που παραβίτει ένα χωρίο από τα Σχολία του Πτολεμαίου του Φιλαδέλφου, ο οποίος έζησε το 2ο αιώνα π.Χ., όπου αναφέρεται μια πηγή «με νερό πο κρύο και από χώνις» ως γεωγραφικός σταθμός (Αθηναίος, Δευτησοφιαστα, II, 43. de). Το πρόβλημα ωστόσο παραμένει, γιατί απέταξ οι αρχαίες υποδείξεις είναι αρκετά αδριστές για να μπορέσουμε τελικά να εντοπίσουμε πού ακριβώς οδηγούσε η Κοντοπορεία. Δύο εκδοχές έχουν ήδη συζητηθεί. Η μία θεωρεί ότι ο δρόμος ταυτίζεται με τον μυκηναϊκό δρόμο που περιγράφεται προηγουμένως και ακολουθεί τη δυτική πλευρά του φαραγγιού του Κεφαλάριου προς βορράν για τον Άγιο Βασιλείο. Στην περίπτωση αυτή ο δρόμος θα περνούσε ακριβώς δίπλα από τα ανάκτορα των Μυκηνών. Η άλλη εκδοχή θεωρεί ότι ο δρόμος στρίβει ανατολικά πριν φθάσει στο Κεφαλάρι και συνέχιξε περνώντας πάνω από την Ψηλή Ράχη στα χωριό Αγιονόρι. Στους προπόδεις του βουνού, όπου είναι κτισμένο το χωριό, υπάρχει μία πηγή με πολύ κρύο νερό. Κατά τη γνώμη μου υπάρχει μια τρίτη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία η σύγχρονη Κοντοπορεία απλώς ακολουθεί την αρχαία Κοντοπορεία. Βέβαια στην περίπτω-

ση αυτή δεν περνούμε ακριβώς μπροστά από τις Μυκήνες, αλλά και ο Πολύβιος χρησιμοποιεί μια πρόθεση με τη σημασία πλησίον, που δημιουργεί ασφεδία. Τα επιχειρήματα της δικής μου ερμηνείας είναι καθαρά αρχαιολογικά. Εκτός του ότι κατά μήκος του δρόμου έχουμε μεγάλο αριθμό αρχαιολογικών χώρων από την κλασική και την ελληνιστική εποχή, υπάρχει επίσης βορειοδυτικά ένα φρούριο, που χρονολογείται στα 300 π.Χ. Από αυτό ήταν δυνατό να ελέγχονται όλες οι κινήσεις στην κουλάδα, που θα είχαν αφετηρί την Κλεισούρα. Τελειώντας, πρέπει να επισημάνουμε ότι η επιφανειακή έρευνα στο Μπερμπάτι και τις Λίμνες μας έδωσε σημαντικές πληροφορίες για την επικοινωνία και τις μετακινήσεις των ανθρώπων στη βορειοανατολική Πελοπόννησο: αυτές οι πληροφορίες είναι αναγκαίο συμπλήρωμα σε ότι ήδη γνωρίζουμε χάρη στις αρχαιολογικές ανασκαφές, οι οποίες έχουν γίνει τα τελευταία εκατό χρόνια στην περιοχή.

Searching the History of the Hellenes

B. Wells

The Berbati-Limnes archaeological survey is the first of its kind performed in Greece under the auspices of the Swedish Archaeological Institute of Athens. The author of the present article, who has taken the initiative for this survey, was also the head of the research expedition. The *in situ* research was realized in three expeditions in Argolis, in the region east of Mycenae, during the years 1988-1990. The research program has been financed by the Humanitarian-Social-Scientific Research Center, the Joseph Aner and the Marc and Amalia Valemberg Institutes, the Royal Scholarship Foundation and the Eric and Lily Phillipson Foundation. The research team organized the search for the perpetual inhabitation of the aforementioned location from Antiquity until today (housing, land cultivation).

The archaeological survey at Berbati and Limnes also produced significant information on the communication and emigration of people in the North-east Peloponnese. This information represents a necessary and valuable contribution to our knowledge obtained so far through the archaeological excavations which have been going on in the area in the last hundred years.